

DOKUMENTACE ZÁVĚREČNÉ PRÁCE



VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ

BRNO UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

FAKULTA VÝTVARNÝCH UMĚNÍ

FACULTY OF FINE ARTS

ATELIÉR KRESBY A GRAFIKY

DRAWING AND GRAPHICS STUDIO

POPKULTURNÍ PODOBA NEOŠAMANISMU

POPCULTURAL FORM OF NEO-SHAMANISM

DIPLOMOVÁ PRÁCE

MASTER'S THESIS

AUTOR PRÁCE

AUTHOR

BcA. Tereza Nesládková

VEDOUCÍ PRÁCE

SUPERVISOR

doc. Mgr. Art. Svätopluk Mikyta

BRNO 2019

OBSAH

TEXTOVÁ ČÁST	s. 4 - 10
OBRAZOVÁ ČÁST	s. 11 - 35

TEXTOVÁ ČÁST

Anotace

Ustředním tématem mojí závěrečné diplomové práce je současná nenáboženská spiritualita. Zajímá mne souvztažnost obecné nálady v globalizované společnosti euroamerického světa a specifického způsobu zacházení se spiritualitou a mystikou. Vycházím z toho, že v důsledku všeobecně rozšířeného pocitu nejistoty je zásadním způsobem charakteristická touha po dosažení iluze pospojivosti a potřebou převyšujícího řádu. Určuje jí doba silně individualistická, doba přemíry podívaných, cynické lhostejnosti vůči realitě a iluzi. Je to doba, které chybí vize a kdy mají zboží i mezilidské vztahy krátkou životnost. Také formální podoba této neospirituality v kontextu popkultury má pro mne určující a výpovědní hodnotu.

Úvod

Umění vnímám jako jedinečný prostředek poznávání světa, který je schopný kombinovat množství přístupů ze všech možných odvětví. Inteligence a imaginace – věci odlišující člověka od ostatních živočichů – jsou ingredience setkávající se nejvíce právě v umění. Cílem této práce je tedy poznání (alespoň do určité míry) konkrétních mechanismů. Cílem práce je samotná cesta, která vede k objasnění. Je to cesta člověka, který nestojí vně, ale uvnitř, cítí se být součástí problematiky a snaží se získat nadhled a ten poté předat v podobě uměleckého artefaktu. Na začátku byl výběr tématu ovlivněn silnou osobní fascinací, pnutím bez konkrétní představy. Rozhodla jsem se tedy nejprve hledat odpovědi na nejzákladnější otázky, abych získala konkrétní úhel pohledu:

Proč mne vůbec toto téma tolik fascinuje, ačkoli se sama považuji spíše za cynika než za duchovně založeného člověka?

Zdá se mi to, nebo se téma spirituality/transcendence objevuje čím dál častěji a to i ve světě výtvarného umění? Můžeme mluvit o trendu?

Proč mi projevy spirituality přijdou spíše otravné než upřímné? (Opět se touto otázkou dostávám k fascinaci. Vždy se mi líbily věci, co se mi nelíbí.)

Jak je vůbec možné, že v době neochvějně víry v techniku a racionalitu vzrostl zájem o okultní vědy, východní filosofie, reinkarnaci, andělské bytosti, oživení starých mýtů a pověr a mnoho dalšího?

Lze naši dobu vůbec definovat jako racionální?

Tímto základním vymezením otázek jsem se poté v průběhu četby a studia trochu vzdálila od

duchovních témat jako takových a začala zkoumat spíše všeobecné společenské fenomény. Z teoretického hlediska jsou pro mne důležitá studia vizuální kultury. Jaký charakter má konzumace a následná kulturně podmíněná interpretace vizuálního materiálu? Jak působí na jedince a co vypovídají o celé společnosti? Věřím, že v rámci hypertextové doby a manické konzumace obrazů je potřebné se jejich čtením zabývat, protože na nás samotné mají ohromný vliv. Stejně tak mne zajímá i psychologie – kulturní i zaměřená na jedince. Zásadním okamžikem v rámci tohoto konkrétního projektu bylo „setkání“ s americkým historikem a sociologem Christopherem Laschem a s jeho teorií o narcismu jakožto převládajícím psychologickým profilu v současné eu-roamerické společnosti¹. Popisuje změnu hodnotového systému člověka a z ní vycházející pocity nejistoty. Důležitými prvky jsou podle Lasche prostředí kulturního kapitalismu, zpřetrhání historické kontinuity a změna klasické podoby patriarchální rodiny. Touto optikou poté nazírám na oblibu neinstitutonální spirituality a vysvětluji si tak skryté mechanismy, které stojí za potřebou hledání duchovního naplnění.

Teoretický rámec

Spirituální mix

Současná podoba spirituality je přítomná od 60. let minulého století. Vedle všeobecného příklonu k racionalitě a technickému pokroku byla zásadním způsobem důležitá nejrůznější emancipační kontrahnutí. Rozpadla se klasická schémata duchovních institucí a člověk získal možnost nalézat věci sám od sebe. Náboženství se demokratizovalo. V postmoderním duchu koláží a apropraci se v této době formuje dosud pezpředcedentní způsob nahlížení na spiritualitu jakožto na *jedinečný koktejl nejrůznějších alternativních směrů*. Tento mystický mix může mít nekonečno možných podob. Víra se stala vlastní záležitostí ušitou na míru. Můžeme si s trochou nadsázky představit například kombinaci jógy, novopohanství, zenbuddhismu a víry v mimozemšťany. Příklon k individualismu vedou člověka k pojetí sebe sama jako autora svého vlastního charakteru. Je samozřejmostí čerpat vědomosti o „jiném nehmotném světě“ skrze neinstitutonalizované a nenáboženské platformy (televize, internet, literatura, kinematografie atp.). Náboženství ztratilo zavedená dogmata. Na druhou stranu ale nastoupil diktát konzumního života, který „pomáhá“ člověku utvářet jeho osobní i společenskou identitu a určovat, co je podstatné v rámci postmoderní hodnotové revoluce. Mohli bychom to označit za jakési komoditní náboženství.

Transcendentním highlightem konzumního kapitalismu je *předobraz dokonalosti, úspěchu a naprostého semezhodnocení*.

1 Konkrétně se jedná o knihu *Kultura narcismu: americký život ve věku snižujících se očekávání*. Kniha vyšla v 70. letech 20. století, ale její myšlenky jsou stále platné. Potřebuji ovšem doplnit informaci, že se jedná o poněkud kontroverzní pojednání, které vzbuzuje protichůdné reakce. Kniha si vypůjčuje patologický narcismus z klinické psychologie a aplikuje ho na celou společnost jako fenomén. Dnešní psychologové, psychoanalytici a akademičtí pracovníci se nedokáží zcela shodnout na tom, zda-li se narcistické poruchy osobnosti v posledních sedmdesáti letech opravdu vyskytují častěji než dříve a to samé platí i v rámci širšího mediálního diskurzu. Myšlenky o narcistní společnosti, které jsem v rámci své závěrečné práce přijala za své, si berou patologický narcismus jako metaforu a popisují daný fenomén především z hlediska kulturní psychologie a makrosociologie. Je podle mne důležité si charakter tohoto přístupu uvědomit a dovolit. Jedná se o metaforu, ale pro mne o nic méně výstižnou a údernou než je studie s empirickými závěry.

Zajímavé je právě zaměření na pozitivní reprezentaci harmonického člověka jako na výsledek spirituální cesty, aniž by bylo ukázáno cokoli z této cesty. Toto je typicky zkratkovité nahlížení ve zrychlené době. Vzhledem k tomu, že svět je často reprezentován právě idealizovanými obrazy vzdálenými od skutečnosti, ztrácí se potom i člověk v tom, co je reálné. Realitu prožívá jako jakési nestabilní prostředí plné mihotavých obrazů. Vzniká pocit nejistoty v podivné spektakulární realitě. Život vybízející k velké materiální spotřebě vede k duševní pasivitě. „Autenticitu, opravdovost prožívání reality nahradily její prodejné obrazy a umělé náhražky – dobrodružný film, umělé rostliny, plyšový pes, pseudo-zboží. Čím více se společnost přirozenosti odcizuje, tím více tyto náhražky potřebuje.“²

Co se týká přirozenosti byly vždy spiritualita a transcendence součástí života. Česká kulturoložka Kamila Němečková popisuje v knize *Kapitoly k nenáboženské spiritualitě*³ zajímavý fakt, že se žádná společnost v dějinách lidstva nezaměřovala na bdělý racionální stav jako na ten jediný správný tolik, co moderní euroamerická společnost. Přitom je tato „racionální realita“ tekutá, nepřehledná, nepropustná, náhražkovitá. Z naší kultury byl do jisté míry respekt k prožívání „druhého modu vědomí“ vytěsněn, což je vlastně v celých dějinách člověka bezprecedentní stav. Lidé se k tomuto prožívání vrací, protože je nabízená domnělá racionalita neuspokojuje.

Nejistý narcista

Stav zmatení, nejistoty a vykořenění je typický pro „současného narcistního člověka“ jak ho charakterizuje Christopher Lasch v *Kultuře Narcismu*. Popisuje změnu v paradigmatu mýtické figury Oidipa (jež se točí okolo zakázaného sexu, autority či závislosti a nezávislosti v rámci rodinného nastavení) k figuře Narcise, který se ze všeho nejvíce zabývá sám sebou a nejistotou vyvolanou neustálou analýzou. Metaforické přirovnání k narcisovi popisuje velmi slabý pocit self. Všechno, po čem narcistní osobnost touží je být atraktivní, úspěšná a milovaná. Rodí se s příslibem, že může všechno zvládnout a přitom během života neustále naráží na svoje limity. Nehledě na to, že má narcista občas iluzi o své všemohoucnosti, je odkázán na ostatní, aby si potvrdil svou sebeúctu. Pro narcise je svět jedním velkým zrcadlem skrze které si definuje sám sebe.

Christopher Lasch píše o spiritualitě v kontextu narcistní doby nikoli jako o religiózní, ale především jako o terapeutické. Vrcholem každého mystického zážitku je pocit splynutí a to je věc, která narcisovi bytostně schází. On se cítí spíše jako bezprizorní bezdomovec. Zpřetrhala se dějinná kontinuita, která se ve spirituálním hledisku objevuje jako kolektivní vědomí. Život v moderní době je zaměřený spíše na teď a tady, na vytěžení maxima z daného okamžiku. Také stáří je pojímané jako něco nepatřičného a úpadkového. Většina lidí v dějinách nežila svůj život tak, jako by si myslela: „žiji jen jednou“, nýbrž tak, jako by žila život svých předků a život svých potomků. Současný člověk nežije ani v úzkém transcendentálním vztahu s přírodou. Soudobé fantazie o technice spíše usilují o podmanění přírody za účelem iluze soběstačnosti, kdežto hledači duchovního naplnění usilují o obnovení pocitu absolutní jednoty s přírodou (s Matkou).

2 https://cs.wikipedia.org/wiki/Guy_Debord (cit. 6. 4. 2019)

3 NĚMEČKOVÁ, Kamila. Kapitoly k nenáboženské spiritualitě. Praha: Carpe Momentum, 2016. ISBN 978-80-905334-3-1.

Shrnutí

Ačkoli by se dalo napsat ještě mnoho, přesunu se vzhledem k doporučenému rozsahu textu k vlastnímu popisu podoby závěrečné práce. Bodově shrnu myšlenky, které vycházejí z předchozích odstavců, které jsem si definovala pro vlastní použití a jsou stavebními kameny pro výsledný artefakt:

- * současná spiritualita je koktejl
- * spiritualita se dá konzumovat
- * realita je sled mihotavých obrazů
- * jsme nejistí
- * individualismus vs. kolektivní vědomí
- * spiritualita je vrozená
- * transcendentním highlightem je pocit pospojivosti
- * jsme rozpojení
- * současná spiritualita je terapeutická

Podoba práce

Ve všech mých předchozích projektech se nějakým způsobem vyskytuje pohyb po osách nízké a vysoké kultury, fascinace kýčem a formou, princip přeplněnosti, používání internetu jako vizuální studnice, vrstvení nalezených obrazů a jejich kombinace s dalšími materiály. Fyzické vlastnosti materiálů reprezentují témata, která mě zajímají. V minulosti jsem například využívala dětskou plastelínu takovým specifickým způsobem, abych docílila efektu groteskního nánosu, nepřehlednosti, nepropustnosti. Nebo jsem používala hutné nánosy klovatiny, která se po zaschnutí změnila v zatvrdlou tekutost. Tyto vlastnosti jsou pro mě metaforami pro různé lidské systémy. Vrstvení a koláž je reprezentací nánosů informací, vizuálního znečištění a důležitosti kontextu ve vzájemném kombinování obrazů.

Také nyní vrstvím materiálově i obsahově. V případě tohoto projektu jsem zvolila práci s olejovým pastelem. Na křídový papír vrstvím přes sebe monochromní barevné plochy. Počet těchto ploch se pohybuje od tří až do sedmi překrývajících se vrstev. S větším množstvím nánosu je stále těžší docílit jednotitého „povlaku“ a na povrch vylézají barevné fragmenty předchozích vrstev, což vede k iluzi šumění. Dochází k zajímavému kontrastu mezi hutností navrstveného pastelu a efemérním mihotáním. Do takto připravených „šumných“ povrchů vytvářím kresby odrýváním jednotlivých vrstev. Linka má pak barvu podle toho, do jaké hloubky se dostanu. Kontrast mezi jednotlivými barevnými vrstvami není příliš velký a pokud vyrývám až na papír, tak je kresba v povrchu určitým způsobem „zářící“. Naopak jemným rytím mohu vytvořit hůře postřehnutelnou kresbu a hrát si tak s významem toho, co lze jasně vidět a co je naopak skryté v šumu.

Významově vrstvím sarkasmus a cynismus kulturní aropriace s množstvím odkazů k spirituálním

prvkům (v duchu specifického náboženského koktejlu) a snovou obrazotvornost. V tomto bodě se odkáží na dualitu myšlení jak jí popsal Jung. Klade naproti sobě *myšlení řízené a snové*. Díky řízenému myšlení může společnost zažívat technologický pokrok. Snové myšlení naopak pracuje s obrazy ne na základě uvědomování si příčin a následků, ale slepuje je eklekticky a zdánlivě nahodile do jednoho chuchvalce. Je podvědomé a archetypální. I přes jeho upozadění je naší nedílnou součástí a má svojí výpovědní hodnotu, ačkoli se leckdy nedá jednoduše slovně strukturovat. Tento způsob vyobrazení, tato snová imaginativnost, je i pro mojí práci důležitý, jelikož je to jazyk vlastní kolektivnímu vědomí, je mýtotvorný a také spirituální.

Pro možnost vrstvení různých přístupů vedle sebe jsem zvolila malý skicákový formát a větší množství kreseb, které dohromady tvoří jeden neuzavřený celek. Zdálo se mi to vhodné i vzhledem k tématu individuality vs. celistvosti. Kresby, které jsou více snové, využívají principy archetypálních reprezentací jako jsou například kořeny, had, ruce, nehty, otevřené oko/zavřené oko, klíč, řeka a tak podobně. (Určitou roli hraje i vlastní mytologie, kdy člověk často využívá podvědomě pořád se opakující symboliku.) Tyto náměty jsou pak promíchané s kresbami, které využívají (zneužívají) vyloženě populární spirituální symboly – ohm, jin a jang, ouroboros a tak podobně. I v tomto projektu pracuji s na internetu nalezeným obrazovým materiálem jako předlohou pro kresby. Pro lepší popis zkusím popsat způsob přemýšlení během tvorby kreseb na konkrétních případech:

Překreslila jsem print screen z videa, které popisuje závislost objektivní atraktivity obličeje na polohu jazyka v ústech. Ve videu drží muž maketu lebky v rukách s jedním palcem vsunutým mezi čelisti jakože je to jazyk. Palcem hýbe nahoru dolů, což demonstruje jakým způsobem má člověk jazykem cvičit, aby byl jeho obličej více atraktivní. Tento zamrzlý moment s lebkou v rukách a palcem místo jazyka jsem překreslila se symbolikou vanitas – marnosti lidského počínání.

Vytrhla jsem a překreslila titulek 10 spiritual symbols you must know z jednoho článku esoterického webu. Pod titulek jsem nakreslila místo doporučovaných symbolů 10 kruhů, které jsou ale všechny neumětelské, šišaté, jakoby je kreslilo dítě. Vycházím z toho, že v titulku webového článku bylo jen slovo MUSÍŠ velkým písmem. Člověk nemusí znát nic aby byl spirituální. Kruhy nejsou dokonalé, protože na tom zkrátka nezáleží.

Překreslila jsem portrét křečovitě pózující ženy, která se pyšní nejdelšími nehty na světě a přetvořila ji v mýtickou postavu – napůl ženu, napůl zvíře.

Nakreslila jsem muže objímajícího strom. Muž má žilnaté dokola otevřené oči, strom má oči spokojeně zavřené. Zobrazuji snahu o komunikaci, avšak muž a příroda nejsou na stejné vlně.

Využívám tlumené barevnosti. I ironie a provokace je tlumená. Nic nekřičí, je potřeba se podívat zblízka. I přes očividnou kritiku a sarkasmus jsem chtěla zachovat určitou jemnost. V žádném případě se nevysmívám potřebě hledání spirituality a chápu jí. Pokud jsem v něčem kritická, tak je to především popkulturní zacházení s duchovnem, jeho podivná instantnost a mělkost. Často v

kresbách zobrazují kruh nebo ruku právě jako symboly upřímné potřeby splnutí.

Psala jsem o nejistotě, pomíjivosti a neukotvenosti. Ještě před tím než jsem připravené papíry s nánosem barvy pokreslila, jsem je oskenovala a digitalizovala tak jejich šum. Monochromní kresby jsem přetvořila do abstraktních videí. Vznikla míhavost bez začátku a konce, která reprezentuje právě všeobecnou nejistotu ohledně reality a nebo může být interpretována ve vztahu ke kresbám jako nepopsatelnost vs. snaha o popisnost/neuchopitelnost vs. snaha o definování.

Výsledná instalace bude mít podobu vztahu kreseb, které jsou samy o sobě mnohvrstevnaté a obrazovek přehrávajících donekonečna různé lehce modifikované verze šumění. Instalačním motivem bude zdánlivá nahodilost v kontrastu se snahou o řád. Konkrétní rozmístění kreseb a videí není zatím definitivní, bude vycházet z práce v prostoru. Součástí bude audionahrávka.

Audio má podobu určitého příběhu, který se skládá z osmi částí, nebo lépe řečeno útržků. Tento příběh se tváří, jakože zná nějakou univerzální pravdu. I když se zakládá na věcech, kterým vlastně věřím, je patetický a záměrně se stává součástí „guru divadýlka“ (předkládám divákovi příběh hierarchickým způsobem – já vím něco víc). Způsob, jakým ženský hlas mluví a jaký je vybraný hudební podkres je velice specifický a má za úkol předat text veskrze popkulturí formou. Vzorem mi byl úvod filmu Pán prstenů a Společenstvo prstenu. Elfská vládkyně Galadriel pomalým, ale naléhavým hlasem s ozvěnou vypráví příběh Středozemě. Toto byla moje referenční ukázka a požadavek na profesionálku, od které jsem si nechala čtené slovo nahrát. Nakonec jsem aproptiačním způsobem využila i stejný hudební podkres, který se objevuje v té stejné scéně z Pána prstenů.

Inspirace a umělecký kontext

Největší inspirací co se týká formy i obsahu je pro mne film Svatá hora režiséra Alejandra Jodorowského⁴. Výjevy špinavých mrzáků a zvířat stažených z kůže se střídají s nablýskanou popkulturou, sexuálním chtíčem, primitivními amulety, luxusem, psychadelickými vizemi, karikaturou inteligentních strojů nebo karikatura trhu s uměním. Filmový „trip“ je výsledkem kombinace sofistikovaných civilizačních halucinogenů a posvátných hub rostlých na hnoji. Tento film je zdařilou satirou mainstreamového neošamanismu a cynické popkultury. Zasazuje spiritualitu právě do kontextu civilizačního spektaklu. Je o duchovní cestě plné meandrů obtáčejších se kolem usazenin vzniklých z nešvarů komoditně zaměřené společnosti.

Ze současné umělecké scény bych ráda zmínila inspiraci v podobě umělkyně Adély Součkové, která se tématu spirituality věnuje. Jejím vyjadřovacím prostředkem je kresba a její postkonceptuální přesahy. Kresbu využívá v kontextu instalací. Často se vyjadřuje pomocí archetypů, čerpá ze starých mytologií, řeší vztah člověka a přírody.

4 Svatá hora [La montaña sagrada] [film]. Režie Alejandro Jodorowski. Mexiko, 1973.

Závěr

Pokud bych měla průběh práce zhodnotit jako získání odpovědí na předem dané otázky po pochopení základních mechanismů a motivací vedoucích k oblibě neospirituality, mohu konstatovat, že se mi opravdu dle subjektivního názoru povedlo získat určitý nadhled, ikdyž si samozřejmě uvědomuji jak je toto téma široké a jaké rezervy stále mám. Nicméně studium tématu jen prohloubilo můj zájem a plánuji se tím i nadále zabývat.

OBRAZOVÁ ČÁST

Textová předloha pro mluvené slovo:

1

Moderní kulturu již plně nevystihuje naše hluboce zakořeněná víra ve vědu a techniku. Hyperracionalita existuje vedle všeobecné revolty proti racionalitě. V samotném srdci nejpokrokovějších a nejosvícenějších národů světa se znovu objevily archaické mýty a pověry.

2

Vyprávíme příběh o nenáboženské mystice. Struktura se rozpadla. Hledači změn vytvořili bezprecedentní spirituální koktejl a víra se stala věcí ušitou na míru.

3

Jenže naše spiritualita je zasazena do Velkého civilizačního spektaklu a Civilizace je nemocná. Onemocněli jsme životem teď a tady. Když společnost nemá budoucnost a minulost je příliš minulá, je smysluplné žít jen pro tuto chvíli.

4

Tato chvíle je tekutá, naše doba je terapeutická. Věříme, abychom se vyléčili. Nechali jsme Oidipa s jeho dobře strukturovanými neurózami našim otcům a žijeme mýtus Narcise, který neví, co je reálné.

5

On žije ve světě, kde vše je zrcadlem. Kde utváření sebe sama je největší formou kreativity. Čím více se zabýváme svým Já, tím více potřebujeme terapie. Konzumujeme terapii, abychom byli úplní.

6

Sjednocení

Symbiózní

Spojení

Propojení

Kontinuální

7

Nechali jsme Oidipa našim otcům a toužíme po spojení s naší Matkou. Podmanění přírody a prchavé pocity soběstačnosti nepřinesou Narcisovi uspokojení. Ten se může cítit blaženě jen tehdy, když je opět součástí matčina lůna.

8

Možná, že budoucí rozvoj lidského druhu nesměřuje ven do vesmíru, ale dovnitř, do skrytých hloubek lidského vědomí, kde lze znovu obnovit pocit sounáležitosti s celým pletivem života.

Předkládám výběr kreseb.

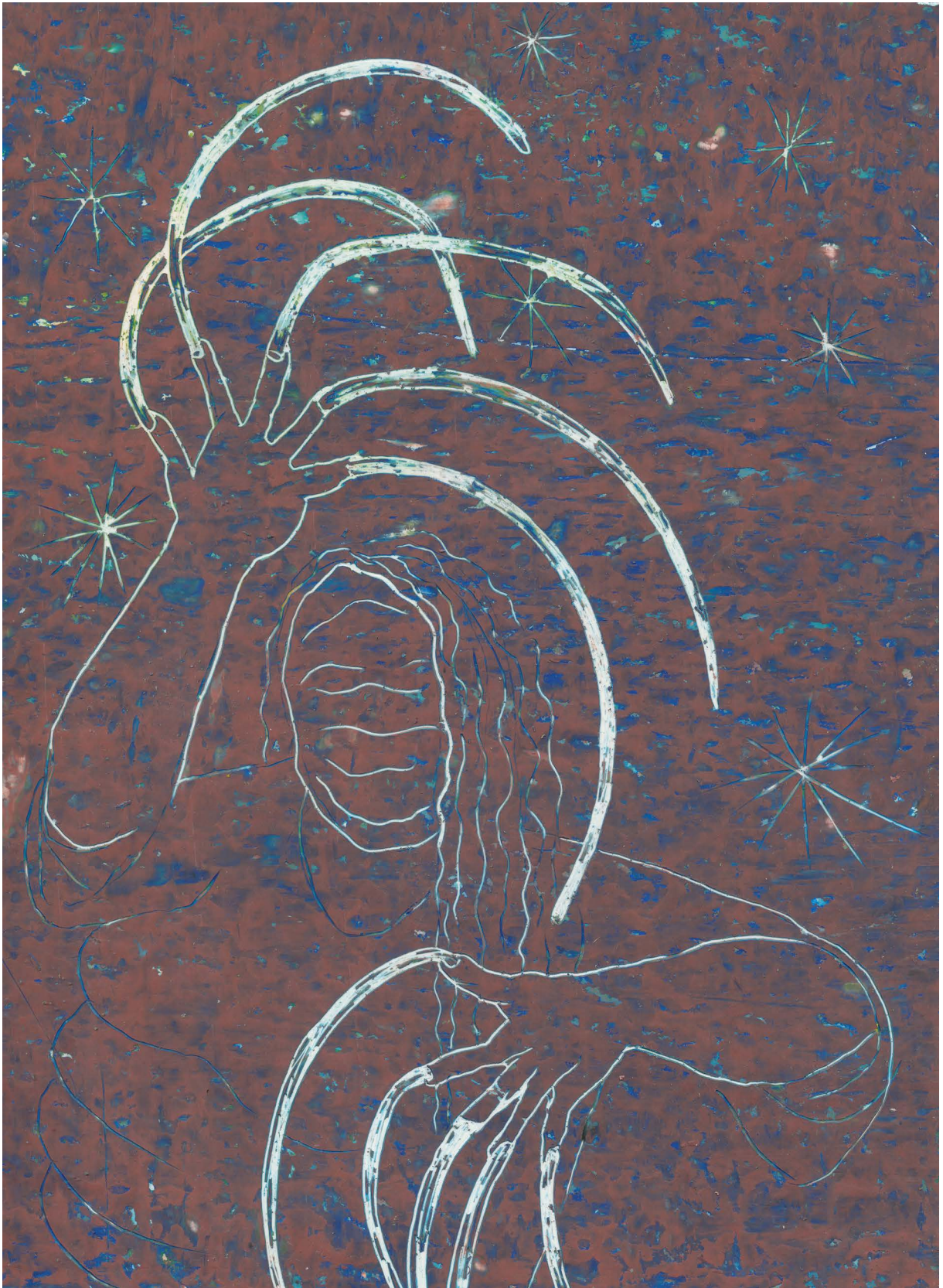
všechny: bez názvu, olejový pastel na papíře, 16 x 22 cm, 2019

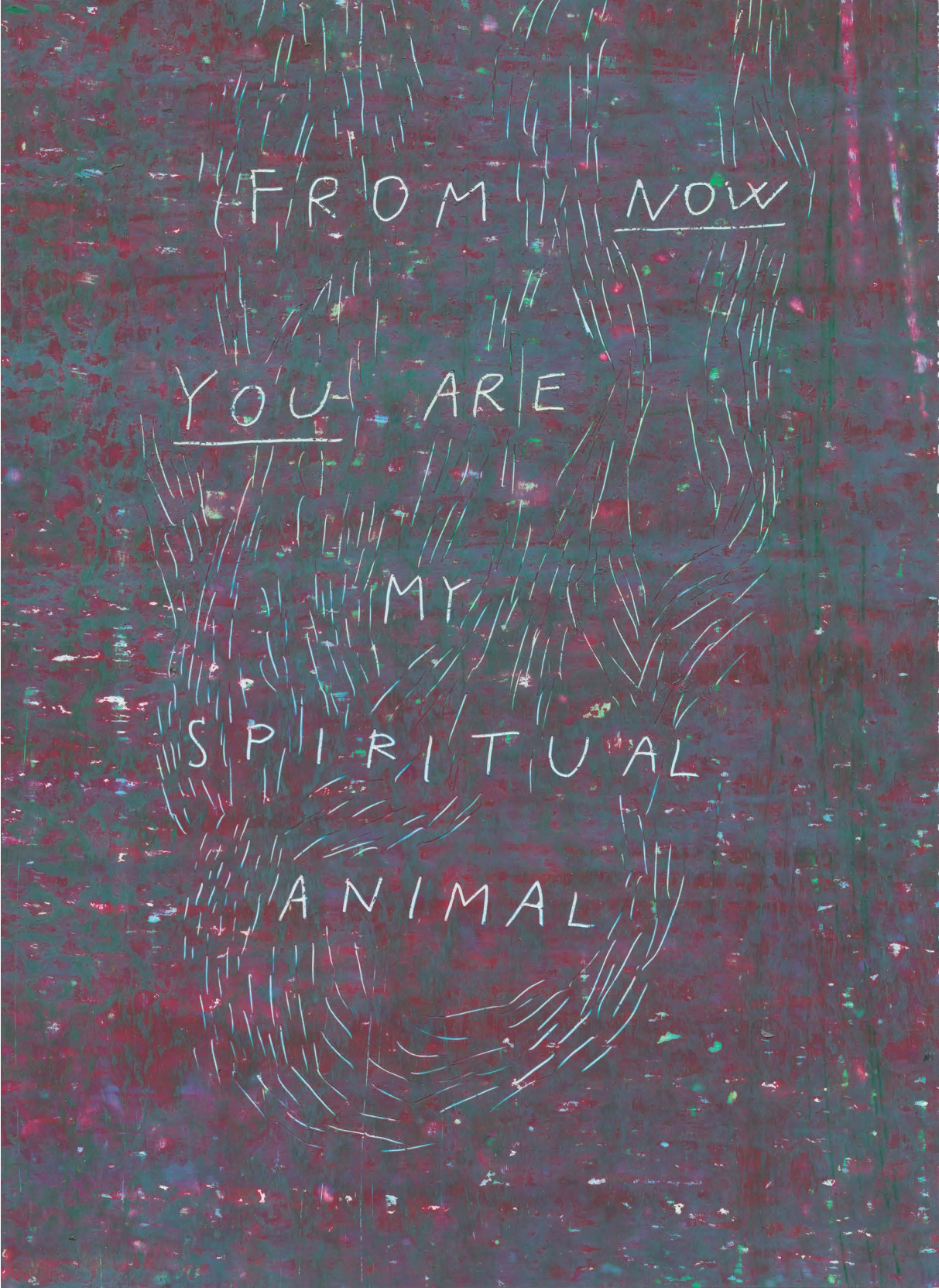


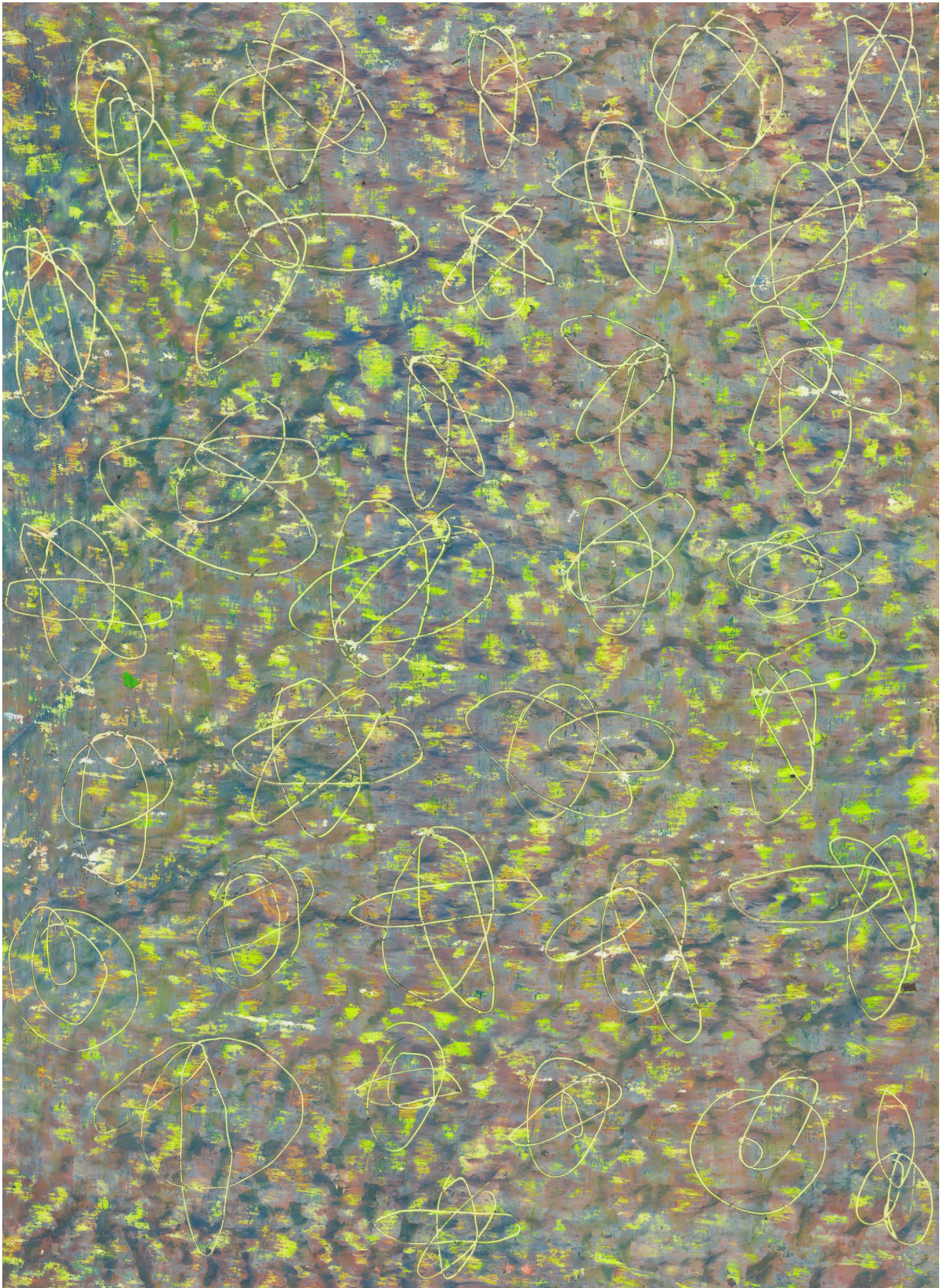
10 SPIRITUAL SYMBOLS

YOU MUST KNOW:



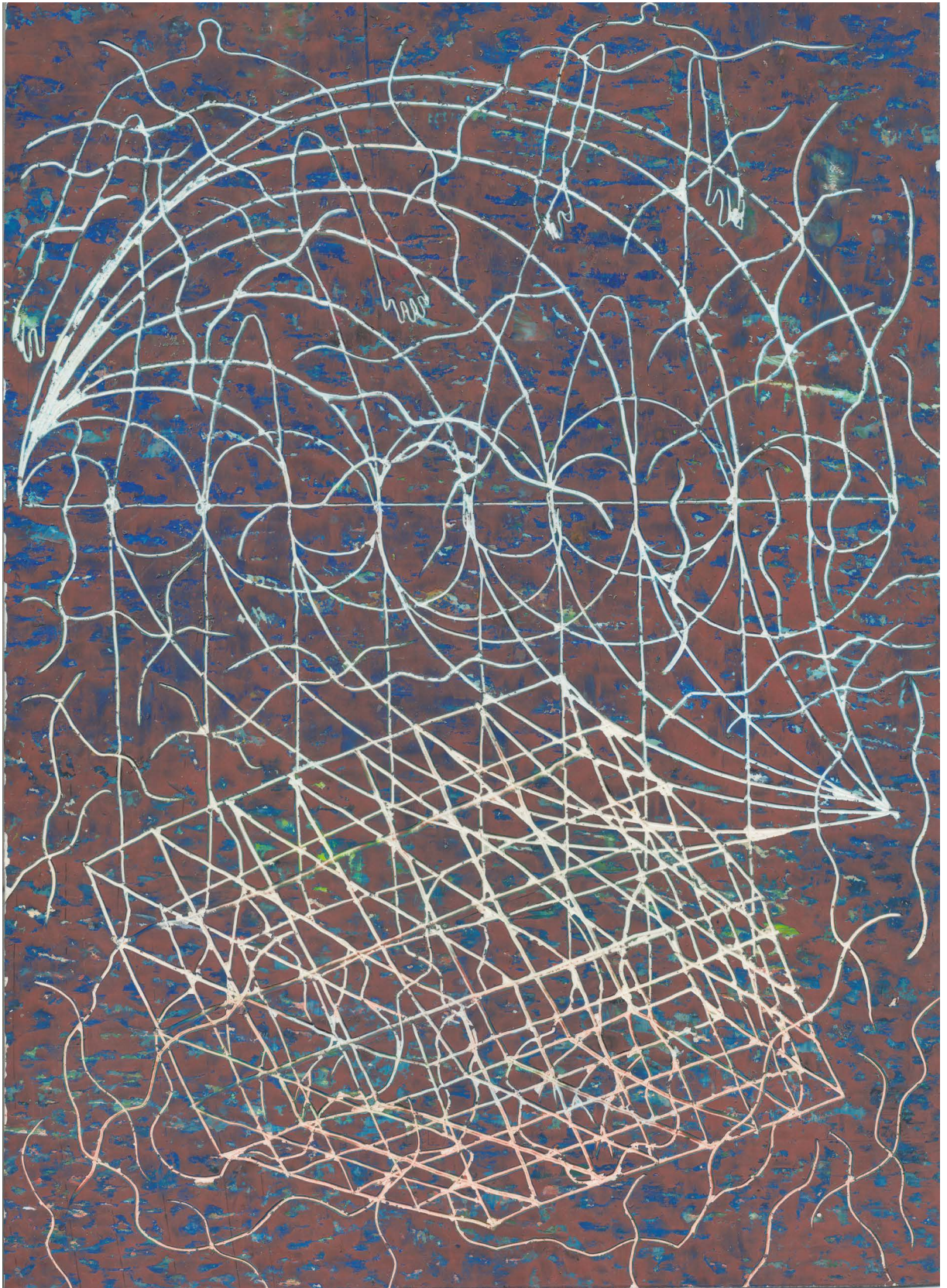


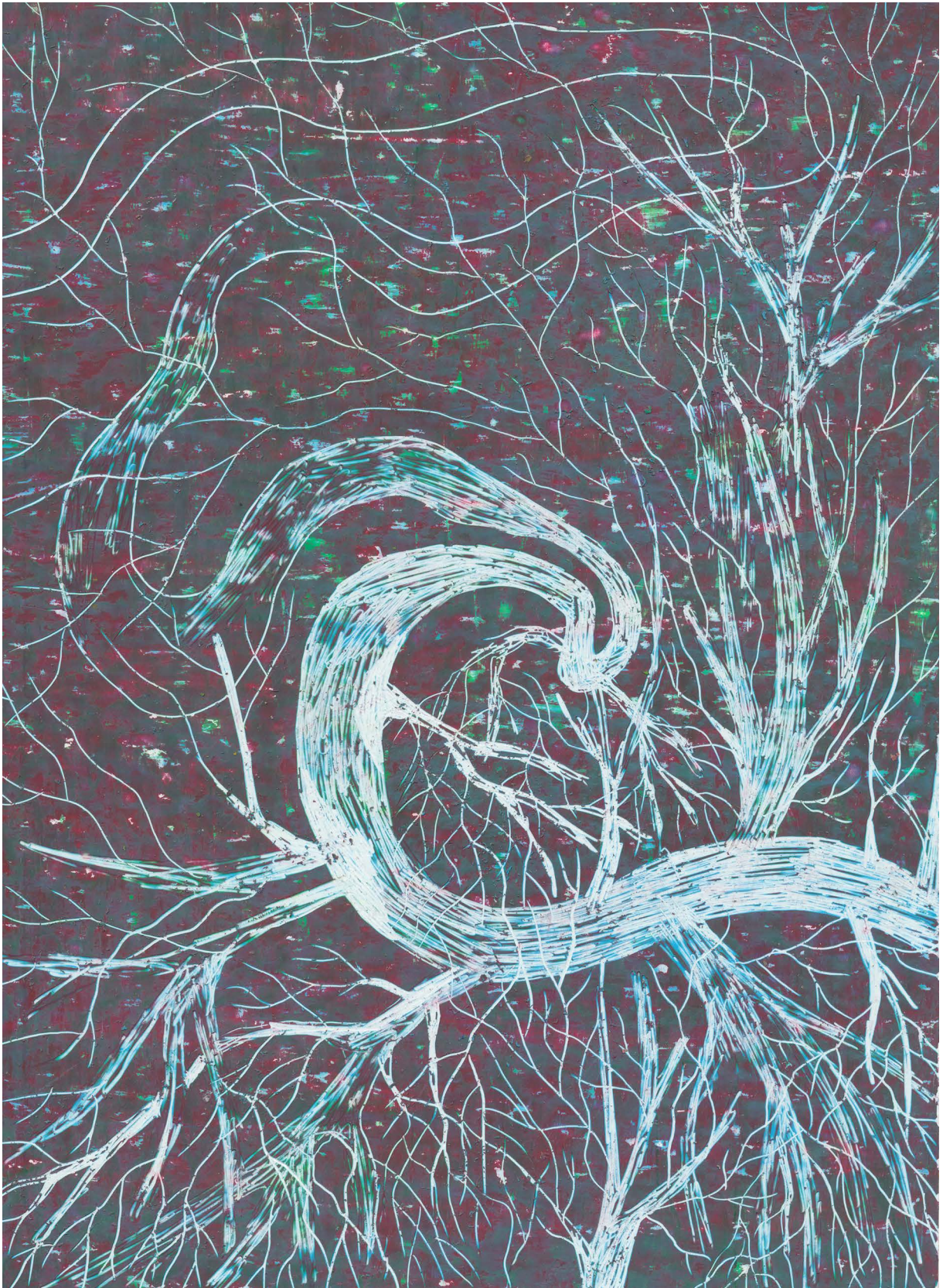


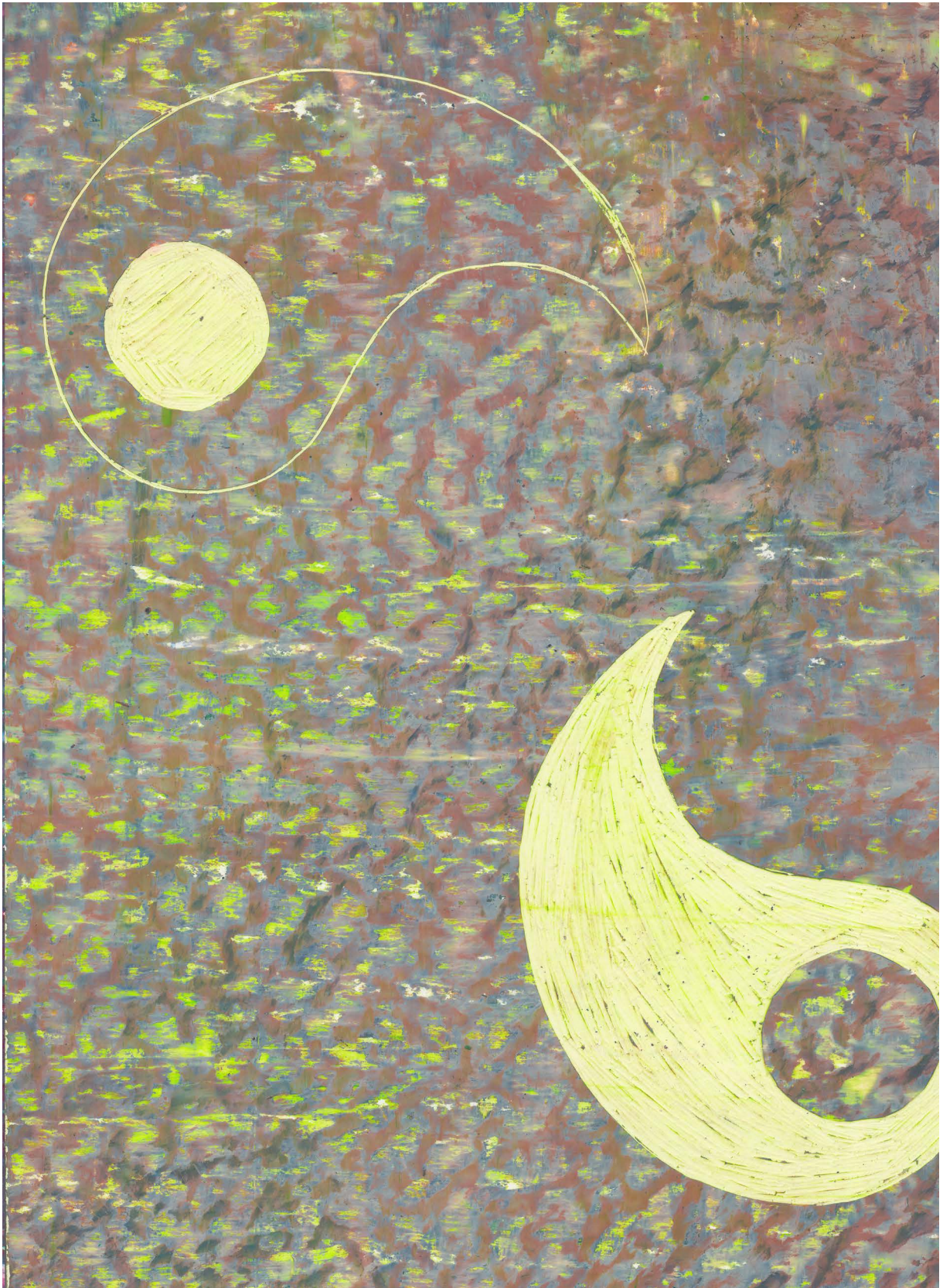




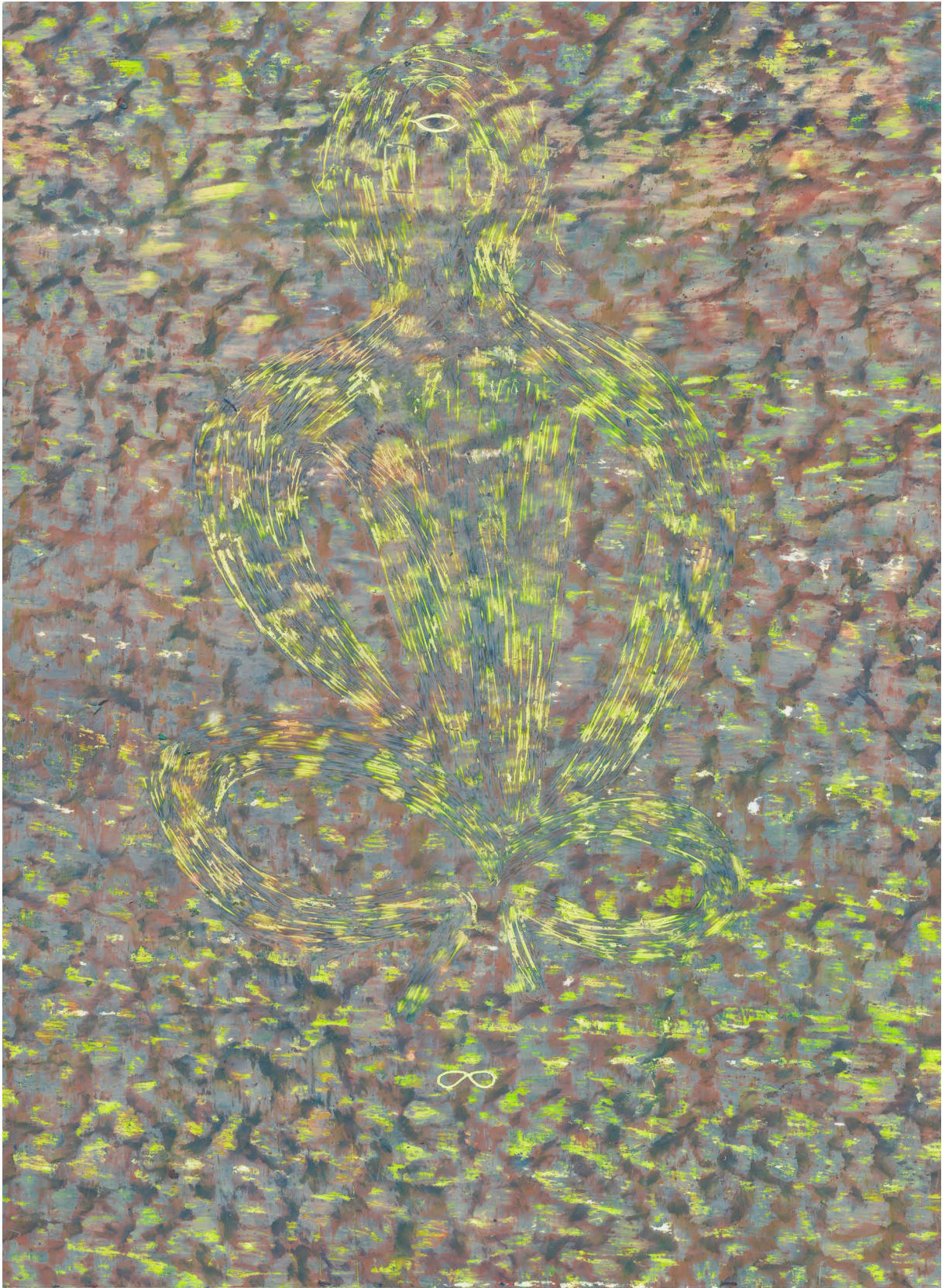










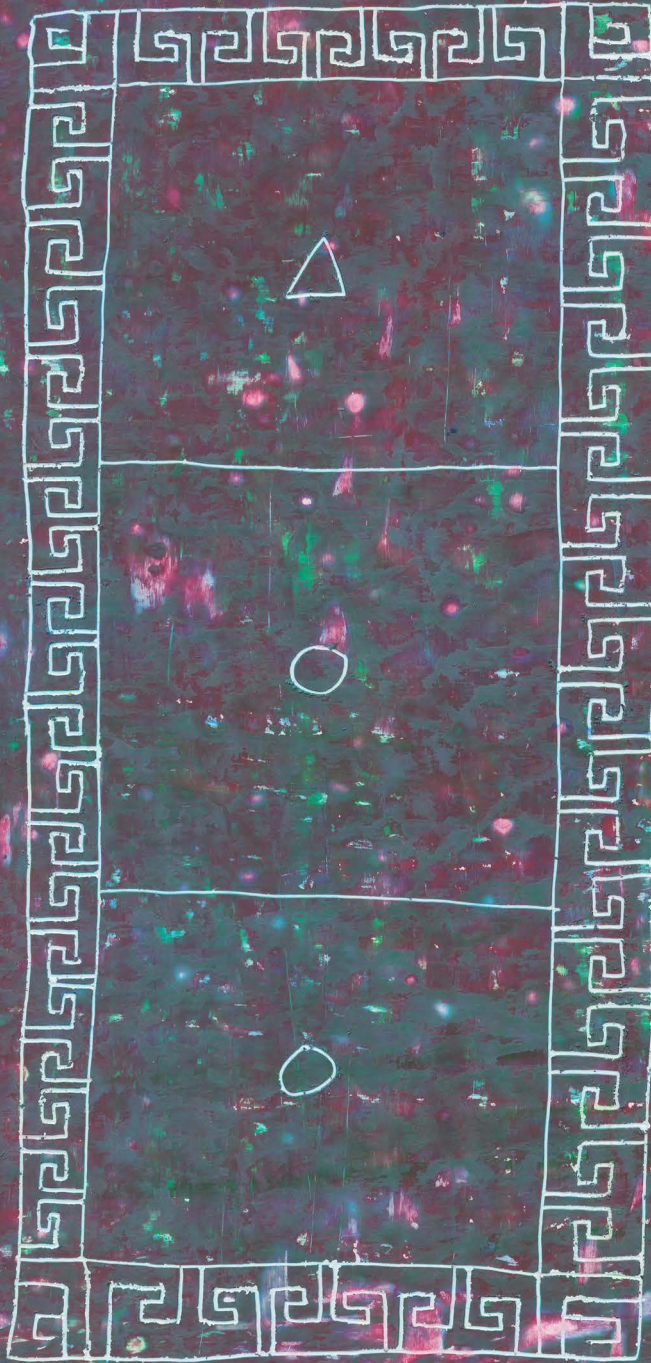


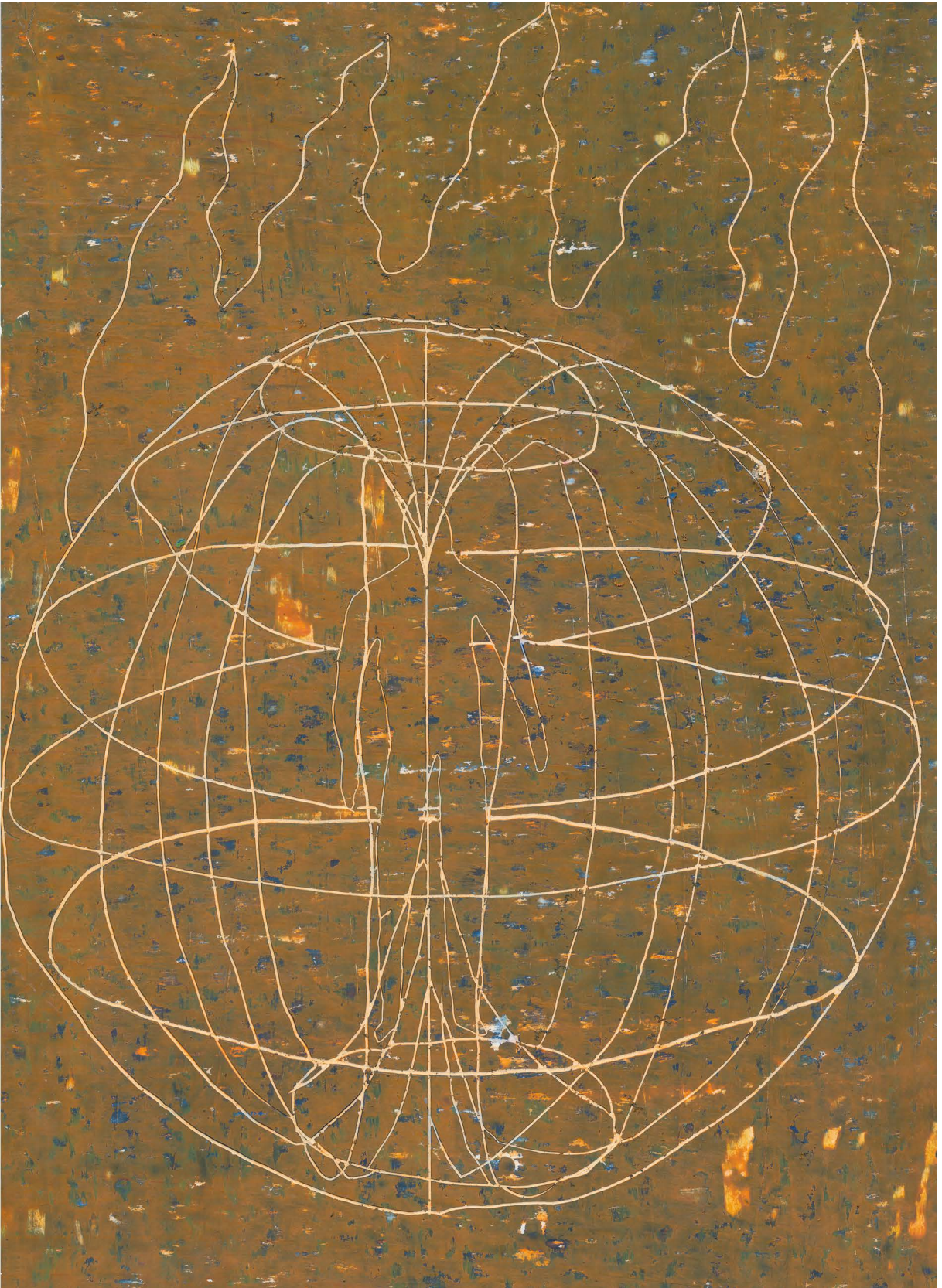






ANOTHER SPIRITUAL SYMBOLS
YOU MUST KNOW:

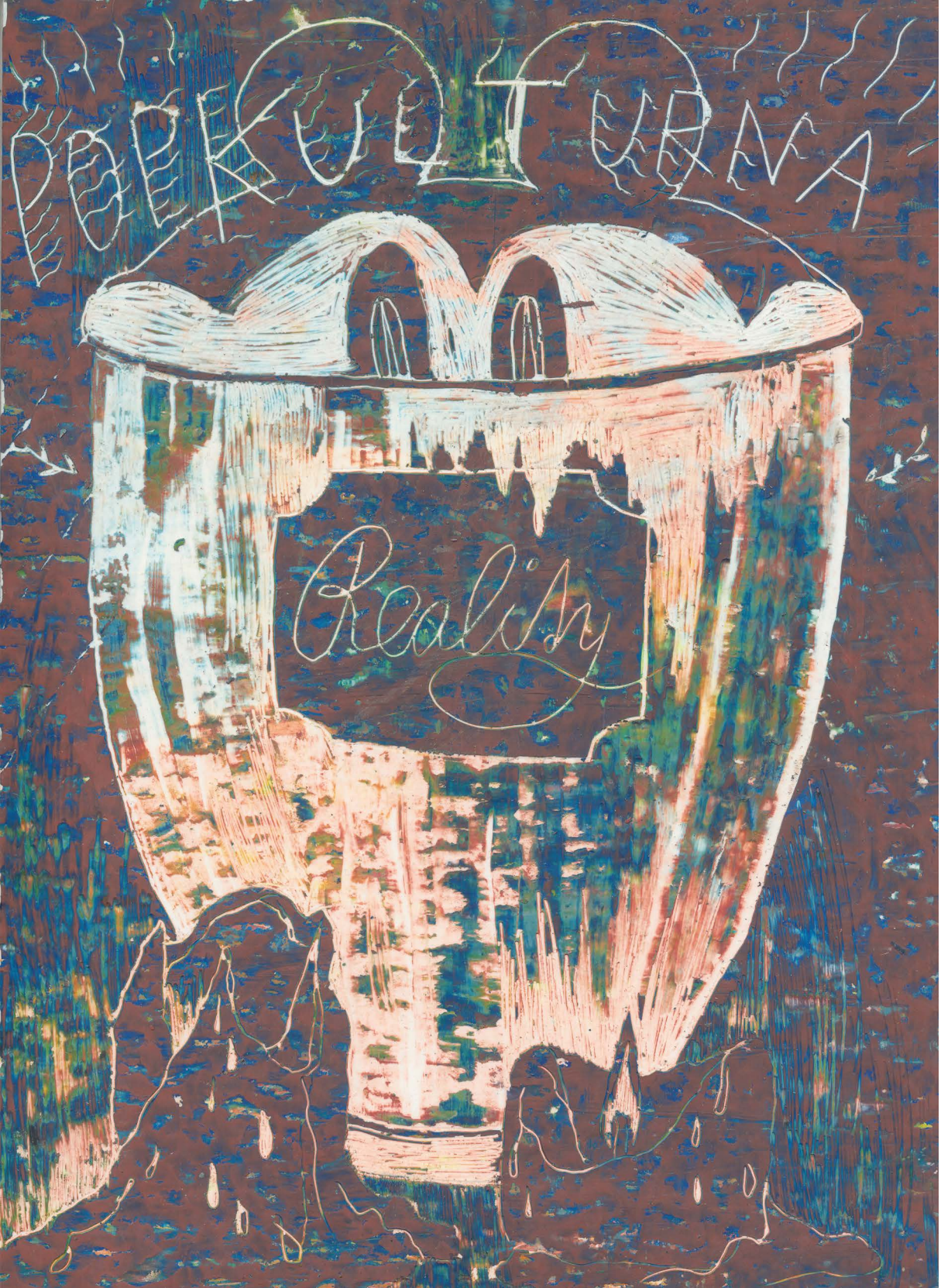












detaily monochromního pozadí:

